

UNIVERSITATEA "ALEXANDRU IOAN CUZA" IAȘI

**ȘCOALA DOCTORALĂ DE FILOSOFIE ȘI ȘTIINȚE
SOCIAL - POLITICE**

DOMENIUL: FILOSOFIE

Teză de doctorat
DIMENSIUNEA EXPRESIVĂ A
LIMBAJULUI LA
LUDWIG WITTGENSTEIN.
ABORDĂRI SEMIOTICE

Coordonator științific:

Prof. Univ. Dr. Traian Dinorel Stănciulescu

Doctorand :

Gabriela Smîntînă (căs. Rusu)

2023

UNIVERSITATEA "ALEXANDRU IOAN CUZA" IAȘI
ȘCOALA DOCTORALĂ DE FILOSOFIE ȘI ȘTIINȚE
SOCIAL - POLITICE
DOMENIUL: FILOSOFIE

DIMENSIUNEA EXPRESIVĂ A
LIMBAJULUI LA
LUDWIG WITTGENSTEIN.
ABORDĂRI SEMIOTICE

Coordonator științific:

Prof. Univ. Dr. Traian Dinorel Stănciulescu

Doctorand :

Gabriela Smîntîină (căș. Rusu)

2023

Cuprins

CONSIDERAȚII INTRODUCȚIVE.....	5
Capitolul 1. UNIVERSUL CONCEPTUAL AL LIMBAJULUI VERBAL: ACCEPȚIUNI WITTGENSTEINIENE.....	11
1.1. De la atributele definatorii ale semnului lingvistic la semantica logică.....	12
1.1.1. Temeiuri moderne asupra semnului lingvistic.....	12
1.1.2. Contribuții wittgensteiniene la o semantică logică.....	14
1.2. Rădăcini ontologice ale cuvântului, între gândire și conștiință: intuiții wittgensteiniene.....	18
1.2.1. Proprietățile semantice ale cuvântului: o viziune integratoare.....	20
1.2.2. Devenirea limbajului ca sistem de semne culturale.....	23
Capitolul 2. EFICIENȚA METODOLOGIEI WITTGENSTEINIENE ÎN ANALIZA LIMBAJULUI VERBAL.....	28
2.1. Metode analitice ale filosofiei limbajului: hermeneutica și semio-logica.....	28
2.1.1. Reminiscente hermeneutice în opera wittgensteiniană: jocurile de limbaj.....	29
2.1.2. Ipostaze ale jocului pe fondul asemănării și a limbajului comun.....	31
2.1.3. Privilegiile ale instrumentarului semiologic.....	34

2.1.4. Izomorfismul dintre limbaj și realitate.....	39
2.1.5. Semantica structuralistă, între referință și semnificație.....	42
2.2. Hermeneutica și semantica logică, oglinzi paralele.....	44
Capitolul 3. FILOSOFIA LIMBAJULUI ÎN VIZIUNEA LUI LUDWIG WITTGENSTEIN: O SEMIOZĂ DESCHISĂ.....	49
3.1. Contextul spiritual specific filosofiei wittgensteiniene: continuități și discontinuități ale limbajului.....	50
3.1.1. Frege și Wittgenstein.....	54
3.1.2. Cele două forme ale atomismului logic: Russell și Wittgenstein.....	58
3.1.3. Propagarea ideilor wittgensteiniene în filosofie.....	62
3.2. Wittgenstein și teoria clasică a cunoașterii.....	64
3.2.1. Rolul adevărului în înțelegerea limbajului.....	67
3.2.2. Adevăr și sens la Wittgenstein.....	69
3.3. Ludwig Wittgenstein, de la universul logicii la experiențele mistice.....	74
3.4. A urma o regulă.....	76
3.5. Accepțiuni ale limbajului în oglinda transcendentului și a inefabilului wittgensteinian.....	80
3.6. Naturalism și convenționalism în concepția wittgensteiniană asupra limbajului: intrinsecalismul și antiesențialism.....	82

3.6.1. Limbajul natural este privit prin prisma modelelor limbajelor ideale.....	84
3.6.2. Inconsistența mentalismului.....	86
3.7. Impactul lui Wittgenstein asupra gândirii filosofice a timpului său.....	88
Capitolul 4. LIMBAJUL CA INSTRUMENT AL CREAȚIEI CULTURALE: DE LA EXPERIENȚA MISTICĂ LA CEA ETICĂ ȘI ESTETICĂ.....	91
4.1. Limbajul ca matrice de utilizare: metafora wittgensteiniană.....	95
4.2. Legătura dintre religie și limbaj în opera wittgensteiniană.....	98
4.2.1. Religia în opera wittgensteiniană timpurie.....	99
4.2.2. Expresia religioasă și Wittgenstein II.....	106
4.3. Sintaxa logică și limitele limbajului.....	108
4.4. Etica și estetica-instanțe cutumiare.....	110
4.5. Cultura și lumea se întâlnesc în limba.....	120
4.6. Desprinderea de tradiție și practica filosofică.....	123
4.7. Limbajul și afectivitatea.....	125
4.7.1. Abordarea antipsihologistă.....	128
4.7.2. Forma logică a propozițiilor.....	131
4.7.3. Limbajul și realitatea se completează.....	133
4.8. Filosofia ca activitate de clarificare a limbajului.....	138

Capitolul 5. COTITURA WITTGENSTEINIANĂ ÎN DEVENIREA LIMBAJULUI: PERSPECTIVA ANALIZEI TRIADICE.....	142
5.1. Analiza discursului-text din perspectivă semiotică: considerații metodologice.....	142
5.1.1. Studii de caz: analiza triadică a unor texte wittgensteiniene.....	144
5.1.2. Solipsismul tractarian: o interpretare triadică.....	152
5.2. De la limbajul privat la limbajul public: viziunea lui Wittgenstein II.....	155
5.2.1. Clarificarea jocurilor de limbaj descriptive și folosirea numelor: implicații sintactice.....	156
5.2.2. Problema sensului în dimensiunea cercetărilor conceptuale: accepțiuni semantice.....	161
5.2.3. Jocurile de limbaj și asemănările de familie: dimensiuni pragmatice.....	164
5.3. Limbajul, ipostază contextuală a comunității umane.....	169
5.3.1. Demersul comunicativ în accepțiunea lui Wittgenstein: o viziune integratoare.....	170
5.3.2. Limbajul ca formă a vieții.....	172
5.3.3. Regulile limbajului public, norme care se cuvin respectate.....	173
5.4. Despre o alta cotitură lingvistică: pledoarie pentru un limbaj privat.....	177

Capitolul 6. FILOSOFIA LUI LUDWIG WITTEGENSTEIN, "NUCLEU DUR" AL DIALOGULUI DE IDEI CONTEMPORANE.....	180
6.1. Sintaxa realității discursive și adaptarea la necesitățile auditoriului.....	180
6.1.1. Comprehensiunea, logica discursului și orizontul semantic al interpretării.....	182
6.1.2. Limbajul și calculul simbolică: ipostaze vizionare.....	189
6.2. Expresii lingvistice din diferite limbi și reflectarea lor în planul semantic al comprehensiunii.....	191
6.3. Pragmatismul wittgensteinian, o provocare a performanțelor actuale.....	194
6.4. De la "cotitura lingvistică" la "cotitura transmodernă".....	199
6.4.1. Contribuții wittgensteinieni actuale cu privire la evoluția limbajului.....	201
6.4.2. Utilitatea operei wittgensteinieni pentru prezent și reflectarea ei în exegeza românească.....	204
Concluzii deschise. LUDWIG WITTEGENSTEIN, INTEGRATOR DE SENSURI.....	211
Bibliografie.....	216

CONSIDERAȚII INTRODUCȚIVE

Odată cu Ludwig Wittgenstein putem vorbi de o renaștere a filosofiei limbajului, marcată cu precădere de o nouă orientare către *semantică*. Meritul lui Wittgenstein este acela de a fi reevaluat și clarificat ideile tradiționale cu privire la comunicarea umană, de a fi interpretat altfel definiția aristotelică a lui *zoon politikon*: faptul că fără posibilitatea înțelegerii reciproce – prin comunicare – viața socială ar fi imposibilă.

Marcând în mod explicit – încă din titlul tezei de față – *abordarea semiotică* (semantică) a limbajului, problemă care l-a preocupat în mod anume pe Wittgenstein, este firesc să justific și opțiunea mea pentru sintagma *dimensiune expresivă*, care definește sensul cercetării doctorale prin două aspecte conotative și anume:

– faptul că adjectivalul „expresiv” își află rădăcina în conceptul de *expresie* (semnificant) a unui *discurs* (semnificat), respectiv de *formă* purtătoare de atribute motivaționale, persuasive;

– sugestia că întreaga contribuție filosofică a lui Wittgenstein este *expresivă* prin conținutul său, respectiv credibilă prin logica argumentației și frumusețea expunerii,

făcându-l pe receptor să gândească: ce sugestiv și ce adevărat, ce armonios discurs!

În consecință, dacă un atare *metalimbaj* va fi coerent și inedit susținut pentru a prezenta *limbajul-obiect* prin care Wittgenstein s-a dăruit atât de „expresiv” lumii spirituale, înseamnă că cercetarea noastră doctorală își va împlini aspirația majoră de a fi.

Pornind de la aceste justificative considerații, să ne amintim faptul că oamenii nu își exprimă prin limbaj doar simplele cuvinte – forme lingvistice purtătoare de sens, ci, formulând structuri gramaticale complexe, ei își expun în egală măsură și atitudinea față de teamă sau bucurie, își manifestă (ne)înțelegerea sau (in)satisfacția prin sugestive grimase fizionomice etc. Regăsim în acest context cele trei perspective semiotice pe care le-a configurat încă Charles Morris, vorbind despre *sintaxă* (relația dintre semne), *semantică* (relația dintre semne și obiectele de referință) și *pragmatică* (relația dintre actorii procesului de comunicare prin semne), perspective cărora le corespund în mod adecvat disciplinele: *gramatica, logica, retorică*¹.

Înțelegând *semantica* drept o știință generală a semnificației, știința înțelesului / accețiunii / sensului

¹ Charles William Morris, *Fundamentele teoriei semnelor*. Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 2003, p.78.

cuvintelor care mediază logic gramatica și retorica, Wittgenstein și-a concentrat considerațiile teoretice asupra acestei unificatoare discipline. Problema semnificației se pune oriunde în procesul de comunicare avem de-a face cu un semn. Or, așa cum observă Umberto Eco, nu putem vorbi de comunicare fără semn, fără semnificație, „adică fără acea legătură care se stabilește între oamenii care vor să-și spună ceva”². Obiectele sau fenomenele naturale devin semne doar atunci când oamenii – care le resemnifică prin denumire – le asociază cu un denotat sau cu un conotat. În cazurile de polisemie se pune accentul pe semnificația fundamentală pe care contextul o generează.

Privilegiind oarecum similar puterea generatoare a cuvintelor – în consens cu sentința „cât cuvânt este, atâta realitate este” – Ludwig Wittgenstein a abordat dimensiunile majore ale lui *homo ludens* în termenii analitici ai „jocurilor de limbaj”, distribuite cu prioritate în cele două secvențe relativ distincte ale vieții și activității sale interpretative. Ca atare, câteva observații semiotice vizând acest aspect – privilegiind limbajul omenesc – se impun în cele ce urmează.

² Umberto Eco, *Tratat de semiotică generală*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982, p. 19.

În termenii lui Wittgenstein, considerațiile privitoare la universul limbajului sunt desprinse din faptul că fundamentul comunicării este legat de înțelegerea semnelor. Universul de discurs lingvistic și societatea în ansamblul ei reprezintă cadre adecvate apariției limbajului și dezvoltării acestuia prin comportamentul indivizilor, mai exact prin maniera în care oamenii aleg să-și manifeste practicile și obiceiurile. Individul deține cu adevărat controlul practicilor lingvistice atunci când el ajunge să cunoască bine problemele legate de etimologie, de referențialitatea și contextualitatea cuvintelor, respectiv modalitățile în care sensurile limbajului sunt folosite în interacțiunile omului cu omul.

Din acest punct de vedere, filosoful subliniază că sensurile expresiilor nu au drept fundament puterea noastră mentală de a le arăta / asocia o semnificație, având în vedere că puterea de oglindire a limbajului este una din multiplele ipostaze ale lingvisticului. Potrivit lui Wittgenstein, este eronată ideea conform căreia noi suntem capabili de a desprinde sensul expresiilor lingvistice doar în urma unor reprezentări mentale. Crearea unor „jocuri de limbaj”, în care aceeași expresie poate juca roluri (conotative) diferite, ne determină să acceptăm faptul că nu se poate contura în chip univoc semnificația unei expresii,

jocurile de limbaj fiind infinite datorită activităților multiple ale oamenilor.

Ludwig Wittgenstein a fost un gânditor cu un spirit ascuțit, înzestrat rațional și deopotrivă intuitiv pentru pătrunderea profundă a problemelor logice ale limbajului. Viziunea lui este însă argumentată și prezentată într-un tablou coerent susținut de argumente epistemologice solide, definindu-se implicit ca o concepție filosofică coerentă privind modul în care *ontosul se exprimă prin logos*. Prin aceasta, gânditorul austriac a reprezentat – cel puțin în prima parte a creației – un centru de interes major pentru filosofia analitică. Temele filosofice analizate de către filosoful austriac în perioada de după *Tractatus* dețin o aplicabilitate majoră pentru sfera (pr)axiologică a comunității și comunicării sociale. Printre aceste subiecte târzii se numără: înțelegerea, semnificația, folosirea regulilor, gramatica filosofică, jocurile de limbaj.

Filosoful austriac și-a dedicat întreaga viață și activitate spirituală unei singure dominante: *claritatea gândului*. Filosofia secolului al XX-lea descoperă că *Tractatus logico-philosophicus* – principala lucrare wittgensteiniană – ridică probleme de logică (un amestec de situații ale semanticii, epistemologiei, și semioticii). Această lucrare aduce o contribuție semnificativă în parcursul semioticii și semanticii logice care au debutat cu Frege și Russell,

fiind intrinsec legată de unitatea structurală dintre limbaj și gândire și de semnalizarea existenței metalimbajului.

Cercetările wittgensteiniene dedicate limbii și logicii au rădăcini ontologice. Filosofia analitică își îndreaptă cercetarea spre limbaj și spre metodele de analiză ale logicii. Autorul austriac depășește analiza tradițională a gnoseologismului modern și se canalizează asupra durabilității limbajului și a implicației acestuia în realizarea cunoașterii. Activitatea filosofică a lui Wittgenstein pentru perioada de debut este – prin *Tractatus* – intens evocată și analizată în filosofia și logica secolului XX. Astfel, această lucrare a reprezentat sursa unei serii întregi de controverse și interpretări. Opera lui Wittgenstein marchează etapa *noii resemnificări a epistemologiei și filosofiei limbajului*. Căci, prin munca pe care a depus-o, Wittgenstein a plasat studiul limbii în istoria semanticii și a semioticii.

Investigațiile lui Wittgenstein asupra regulilor jocurilor de limbaj oferă măsuri pentru corectitudine, fiind puternic corelate cu practica noastră comună stabilită prin exerciții stabilite în cadrul unei comunități lingvistice. În paginile *Cercetărilor filosofice*, o altă lucrare de referință a gânditorului austriac, Wittgenstein își propune să se ocupe într-un mod inedit de filosofie, recurgând la o

serie de analogii, metafore reprezentative și idei care se perindă prin mintea omului simplu.

În sinteză, atare considerații sunt dezvoltate în cele șase capitole ale tezei. Astfel:

- Pentru primul capitol am dezbătut importanța cuvântului și integrarea acestuia în discurs. Am subliniat accepțiunea wittgensteiniană a limbii și caracterul ei convențional. M-am oprit asupra semnului lingvistic pentru a evidenția contribuțiile lui Wittgenstein pentru semantica logică. Limbajul poartă o amprentă culturală, impregnată de practicile și de modul de viață al oamenilor.

- Capitolul al doilea este rezervat legăturilor dintre hermeneutică și semiologică. În cazul lui Wittgenstein noțiunea *joc de limbaj* poartă în sine reminiscențe hermeneutice. Astfel se pune sub analiză limbajul comun pe fondul asemănarilor de familie. Tot în acest capitol mă refer la teoria semiotică a limbajului, prezentată în *Tractatus* fără a neglija izomorfismul dintre limbaj și realitate. Finalul acestei secțiuni este dedicat paralelismului dintre hermeneutică și semantica logică.

- În capitolul al treilea am încercat să schițez felul în care este prezentat limbajul în *Tractatus*. Pentru o astfel de schiță sunt nelipsite expresiile: fapte, stări de lucruri atomare, nume, formă logică. O altă problemă importantă este punerea în oglindă a scrierilor din tinerețe și a scrierilor din perioada maturității. După

unii autori se sesizează o ruptură între cele două stiluri de texte iar după alți autori, *Cercetările filosofice*, păstrează unele subiecte din *Tractatus*. Ulterior am arătat relația dintre Frege, Russell și Wittgenstein, aspectele pe care Wittgenstein le-a preluat de la predecesorii săi și problematicile la care a renunțat. Autorul austriac a ocupat un loc însemnat în filosofia limbajului și ideile lui s-au propagat în lucrările lui Moore, Dennett sau Austin.

- Capitolul patru al tezei vizează un aspect important pentru problema cunoașterii conexasă cu rolul adevărului în înțelegerea limbajului, prefăcut astfel într-un instrument de referință al creației culturale. În acest chip, devine posibilă cercetarea modului Wittgenstein abordează experiența mistică, etica, estetica și religia. De altfel, foarte important este felul în care a fost perceput Wittgenstein pentru perioada sa și intervențiile pe care le-a formulat în legătură cu metafora. Tot în această secvență am amintit importanța limbajului pentru cele două perioade wittgensteiniene. Limbajul și afectivitatea pe de o parte și abordarea anti-psihologistă pe de altă parte sunt pentru Wittgenstein maniere prin care se realizează relația dintre experiență și limbaj.

- În debutul capitolului al cincilea am realizat unele studii de caz în vederea unei analize semiotice a unor texte wittgensteiniene. Ulterior am prezentat o descriere a importanței

discursului și am amintit de solipsismul din *Tractatus*. Am subliniat schimbările pe care le comportă limbajul în perioada *Cercetărilor filosofice* și migrația acestuia de la sfera privată la cea publică.

Pentru perioada lui Wittgenstein am adus în discuție jocurile de limbaj și asemănările de familie și nu în ultimul rând clarificarea jocurilor de limbaj descriptive și folosirea numelor. Opera de maturitate a autorului austriac oferă poziții de egalitate pentru filosofie și gramatică, ambele ajută la clarificarea limbajului. Am reliefat, tot în această parte, faptul că limbajul se formează și se dezvoltă în cadrul comunității, surprinzând subtil formele de viață.

- În cele din urmă, capitolul al șaselea este rezervat raportului dintre semantica *Tractatus-ului* și sistemele deductive. Am adus în discuție pragmatismul wittgensteinian realizând legături cu Austin, Searle, Strawson și Bernard Williams. Am surprins comprehensiunea și orizontul interpretării operei wittgensteiniene, conexând-o cu ideile lui Searle, Nietzsche și Ricoeur. *Cotitura lingvistică* a lui Wittgenstein este surprinsă prin deplasarea judecăților către alte arii de interes, prezentate în *Cercetări* spre deosebire de cele din *Tractatus*. Wittgenstein poate fi privit și altfel, mai exact am încercat să-l așez în oglinda prezentului pentru a observa reflecțiile sale în legătură cu greșelile gramaticale și limbajul tinerilor de astăzi. Am

evidențiat ideea că prin problemele pe care le ridică, Wittgenstein nu cade în abisul desuetudinii, pentru că mereu există cineva care să-și formuleze situații, în legătură cu actele de comunicare și care să se întrebe de ce lucrurile stau în această manieră.

- Concluzia tezei evidențiază faptul că Wittgenstein nu a fost preocupat de nimic misterios care se întâmplă în capul oamenilor, ci de faptul că pur și simplu noi „mergem” unul cu celălalt. Adică suntem capabili să ne relaționăm în activitățile noastre zilnice – practice, corporale sau spirituale – în mod neproblematic cu activitățile celorlalți. Învățarea comunicării / comuniunii cu semnificații clare și fără echivoc – a trimite mesaje, a te înțelege deplin cu semenii, a putea împleti formele de viață interioare cu jocurile exterioare de limbaj și a vorbi teoretic despre contactele pe care le-ai făcut astfel, ca individ, și așa mai departe – se constituie ca abilități deja existente sau care pot deveni evoluții ulterioare.

Tocmai pentru această tulburătoare deschidere către un viitor pe care nu a avut putința să îl cunoască nemijlocit, ci doar să îl intuiască prin recunoașterea jocurilor de limbaj, Wittgenstein s-a definit ca *spirit expresiv* al „cotiturii” dinspre o istorie trecută către aceea a timpului actual, pentru care limbajul reprezintă o esențială măsură.

Capitolul 1

UNIVERSUL CONCEPTUAL AL LIMBAJULUI VERBAL: ACCEPȚIUNI WITTGENSTEINIENE

Considerațiile de față rezultă din necesitatea de a defini sensurile generale, conceptual-metodologice, ale universului de discurs în care se integrează *domeniul de interes* al cercetării de față: *limbajul (cuvântul / semnul) verbal și operațiile împlinite cu acesta*. Din punct de vedere metodologic, limbajul reprezintă un „obiect” de interes pentru discursul analitic de tip științific, istoric și filosofic, respectiv – în chip integrator – semiotic. Asociat unor reguli stricte de utilizare, *cuvântul* reprezintă elementul definitoriu pentru limbaj, pentru ceea ce înseamnă realizarea discursului comunicativ: respectiv *comunicarea cu sens*.

Astfel, teoriile asupra limbajului reprezintă puncte cruciale pentru cultura umană, care își originează rădăcinile în practica socială. De aceea, filosofic vorbind, omul se definește drept o ființă socială dotată – ca urmare a unui complex proces de evoluție – cu limbaj și gândire orientată.

În acest proces, strigătul instinctiv al omului primitiv este înlocuit treptat de limbajul articulat și de alte manifestări (para)lingvistice, ceea ce a avut ca urmare întărirea și stabilizarea

formelor limbajului. Astfel, asistăm la o transformare a dimensiunilor biologice ale limbajului în repere instrumental-funcționale. În acest sens, Rudolf Carnap surprinde într-o manieră elegantă evoluția cuvântului, în funcție de necesitățile oamenilor:

„Ce-i drept, originar fiecare cuvânt (în ciuda unor rare excepții, în sprijinul cărora mai târziu vom da un exemplu) are o semnificație. Adesea în cursul dezvoltării istorice un cuvânt își schimbă semnificația. Se întâmplă însă uneori că un cuvânt își pierde vechea semnificație fără să primească una nouă. Astfel se și formează un pseudo-concept”³.

În sinteză spus, iată cum mediul social a favorizat apariția și de dezvoltarea limbajului în toate dimensiunile sale. Scopul primordial al limbii se concretizează în latura acțională a comunicării, membrii unei societăți realizând schimburi profitabile de informații. Limbajul originar este trecut astfel prin etape de configurare complexe, prin procese de convertire a onomatopeelor și interjecțiilor în reflexe condiționate lingvistic.

Comunicarea fiziologică interpersonală prin limbaj dobânda astfel amprente culturale.

³ Rudolf Carnap, *Depășirea metafizicii prin analiza logică a limbajului*, în Alexandru Boboc și Ioan N. Roșca, *Filosofie contemporană*, Editura Garamond, București, 1985, p. 192.

Capitolul 2

EFICIENȚA METODOLOGIEI WITTGENSTEINIENE

ÎN ANALIZA LIMBAJULUI VERBAL

Utilizările general-valabile dintr-o anumită limbă ne ajută să transmitem elemente lingvistice coerente și că ipostazele discursive sunt surprinse prin scenarii semiotice și evidențiate prin semne specifice. Apoi, vom aserta că hermeneutica analizează limbajul în măsura în care îl acceptă ca pe un complex de simboluri ancorate în tradiție și istorie. În termenii lui Peirce, vom înțelege semiotica ca știință a tuturor semnelor din natură și societate, în timp ce – saussurian definită – semiologia se ocupă doar de semnele lingvistice cu care operează omul. Din punct de vedere semiologic, limbajul este privit ca un întreg în care semnul lingvistic reprezintă dualitatea dintre un complex sonor (semnificant) și o imagine mentală (noțiune sau semnificat).

În ceea ce îl privește pe Wittgenstein, acesta a încercat o sinteză în care *semiologia* – asumată prin logică (perspectivă pe care o putem accepta din rațiuni obiective ca fiind *semiologică* / *semantica logică*) – se deschide *semiotic* / *hermeneutic*

(interpretativ) către întreaga realitate, naturală și cosmică implicit. Așadar, *aspirația integrării logosului în ontos* a omului în universul social pare a fi dominantă în întreaga gândire wittgensteiniene.

Capitolul 3

FILOSOFIA LIMBAJULUI ÎN VIZIUNEA LUI LUDWIG WITTGENSTEIN: O SEMIOZĂ DESCHISĂ

Atunci când acordăm importanță gândirii și limbajului și le conferim statutul de reguli putem afirma că deținem o cunoaștere adecvată a omului. Limbajul a fost realizat pentru a clădi lumea în funcție de nevoile individului. *Tractatus*-ul se înfățișează ca un hiper text ce conține în structura sa șapte afirmații principale care abordează probleme precum: ontologia, teoria cunoașterii, filosofia limbajului și etica. Această lucrare trebuie privită ca un tot pentru că altfel nu permite să fie înțeleasă, este atent clădită, încheată astfel încât o abordare secvențială a ei nu determină altceva decât o înțelegere fragmentară.

Cum este construit limbajul în *Tractatus*? Aceasta este o întrebare care necesită dezvoltarea unui răspuns detaliat pe anumiți

pași argumentativi. În schițarea limbajului, Wittgenstein pornește de la un cadru care are drept scop trasarea a două planuri: factual și formal. Astfel, izomorfismul realitate–limbaj este mediat prin intermediul formei logice, care nu spune nimic despre limbaj, dar face posibilă reprezentarea lui. În această accepțiune, logica joacă un rol crucial în această primă perioadă de manifestare a limbajului, deoarece ea are menirea de a limita limbajul / cuvintele lui doar la acele aspecte pentru care granițele lumii gândite și ale logicii coincid. „Câtă realitate, atâta cuvânt posibil este” — pare a sugera filosoful austriac.

În plus, să observăm că – în acest context – filosofia deține și o altă aplicație specifică asupra limbajului, fiind privită în calitate de mijloc clarificator, permițând distincția dintre propozițiile cu sens și cele catalogate drept non-sensuri. Altfel spus, după ce au fost prezentate cele două elemente coercitive ale limbajului (logica și filosofia), se poate trece la înțelegerea limbajului ca instrument privat, prin evidențierea aspectului subiectiv al acestuia, fără a renunța însă la scoaterea lumii din elementul ei sacru, după cum afirmă și Rorty: „A abandona ideea limbajelor ca reprezentări și a fi complet

wittgensteinieni în abordarea noastră în privința limbajului ar însemna să desacralizăm lumea”⁴.

Capitolul 4

LIMBAJUL CA INSTRUMENT AL CREAȚIEI CULTURALE: DE LA EXPERIENȚA MISTICĂ LA CEA ETICĂ ȘI ESTETICĂ

Limbajul are o amprentă social-istorică și constituie tiparul principal al actului de comunicare între oameni. În demersul de comunicare cu ajutorul limbajului oamenii fac schimb de idei și se influențează reciproc. În psihologie limbajul este studiat ca proces psihic superior, ca formă specială de activitate umană. Comunicarea verbală între oameni are loc permanent în activitatea lor profesională și în viața cotidiană de la subiecte din cele mai rudimentare până la problematizări filosofice. Wittgenstein justifică aplecarea omului spre mistic: „Pornirea către mistic provine din nesatisfacerea dorințelor noastre prin știință. Simțim că și

⁴ Richard Rorty, *Contingență ironie și solidaritate*, Editura All, București, 1998, p. 59.

atunci când toate problemele științifice posibile ar primi vreun răspuns, problema noastră nu e câtuși de puțin atinsă”⁵.

Tot ceea ce este inexprimabil, cade după Wittgenstein în universul mistic: „Termenul mistic își are originea în verbul grecesc *myein-enclose*, care definește o practică complexă și dificil de realizat, cu scopul de a realiza unirea sufletului uman cu sacrul”⁶. Chiar dacă, misticii îi putem asocia cu mare lejeritate, acțiuni onirice private de orice control sau acțiuni raționale, după Nae Ionescu:

„Mistica nu este un instrument de pozitivare a absolutului care stă la îndemâna oricui. Există, fără îndoială, procedee, care toate duc alături sau aproape de metodele de cunoaștere ale misticii dar chiar aceste procedee speciale nu se pot căpăta decât cu o foarte strictă disciplină și cu aplicări dureroase ale procesului de stăpânire a puterilor, care ne scapă de-a dreptul de sub control”⁷.

Care ar fi izomorfia dintre mistică, estetică și estetică? Prin activitățile mistice, omul râvnește la ipostaza de

⁵ Ludwig Wittgenstein, *Jurnale 1914-1916. Câteva remarci asupra formei logice*, Humanitas, traducere din engleză Gheorghe Ștefanov, Humanitas București, 2010, p. 125.

⁶ <https://ro.warbletoncouncil.org/poesia-mistica-16563>, (20.02.2023, 11.37).

⁷ Nae Ionescu, *Curs de metafizică*, Humanitas, București, 1955, p. 20.

a fi într-un loc deasupra limitelor firești, unde reușește să obțină cunoștințe despre o experiență superioară a simțurilor. Cu ajutorul misticii, individul analizează paradigmele eticii și ale esteticii, studiază Absolutul, Ideea de Bine, creațiile culturale și operele de artă. Atât domeniul eticii cât și cel al esteticii promovează un limbaj specific care poate fi decriptat cu dificultate de către dimensiunea logicii.

Capitolul 5

COTITURA WITTGENSTEINIANĂ ÎN DEVENIREA LIMBAJULUI: PERSPECTIVA ANALIZEI TRIADICE

Wittgenstein nu se desparte de problema limbajului nici în perioada târzie a scrierilor sale, mai mult de atât preferă să realizeze noi perspective ale elementelor lingvistice. Limbajul nu se mai regăsește în formule statice, fixate, ci el coboară în lume, trece granița privatului, ajunge în sfera publică pentru a surprinde formele de viață din cadrul comunității. În concluzie, discursul nu este construit numai pentru noi înșine, nu descrie doar stările interioare ale emițătorului și nu deține

doar o cheie solipsistă, ci este patronat de universalitatea limbilor și a emoțiilor. Pentru perspectiva solipsistă importante sunt doar ideile transmise de mine, ca subiect cunoscător al acestei lumi, fără a mai lua în calcul și faptul că celălalt deține discursul propriu cu notele definitorii.

Astfel, analizând în termenii lui Noam Chomsky⁸ relația dintre „structura de profunzime” și „structura de suprafață” a unui *discurs-text*, aceasta apare similară cu aceea a dualității *semnificat* și *semnificant*, în care analiza oricăreia dintre cele două componente o presupune implicit și pe cealaltă⁹. În acest context, putem spune că:

— *perspectiva semantică* urmărește cu precădere identificarea macrostructurilor profunde ale unui discurs, coerența lor logică și ideatică;

— *perspectiva sintactică și pragmatică* presupune centrarea analizei pe microstructurile de suprafață ale textului în special, implicând gramatica și lingvistica (transfrastică), pe fondul unor reminiscențe structuraliste. Pentru perspectiva solipsistă importante sunt doar ideile transmise de mine, ca

⁸ Noam Chomsky, *Cunoașterea limbii*, trad. A.Cornilescu, I. Baci și T.D. Coliban, Editura Științifică, București, 1996, p.79.

⁹ Traian D. Stănciulescu, *Miturile creației – lecturi semiotice*, Editura Performantica, Iași, 1995, p. 225.

subiect cunoscător al acestei lumi, fără a mai lua în calcul și faptul că celălalt deține discursul propriu cu notele definitorii.

Capitolul 6

FILOSOFIA LUI LUDWIG WITTGENSTEIN,

"NUCLEU DUR"

AL DIALOGULUI DE IDEI CONTEMPORANE

Ceea ce se cuvine observat după parcurgerea atât cât a fost posibil sensurile unei tulburătoare opere de viață, pentru care cuvântul / limbajul stă drept integratoare măsură, este faptul că autorul ei – Ludwig Wittgenstein – „a privit pentru a vedea”, cum ar fi spus Brâncuși.

Această performanță a fost cu puțință printr-o procedură cu adevărat unică: aceea de a se fi uitat cu celălalt ochi către trecutul istoriei umane, acolo unde începuturile cuvântului își află sămânța, iar cu celălalt ochi către viitorul comunicării / comuniunii umane, acolo unde puterea de rezonanță a limbajului își află coroana. Prin urmare, o atare istorie – asumată în întregul ei – presupune un gen aparte de

perspectivă: cea *vol d'oiseau*, privitoare „de sus în jos” a cuvântului și a performanțelor sale de excepție.

Concluzii deschise

Datorită situațiilor conjuncturale, primele cărți publicate ale lui Wittgenstein au fost *Tractatus* și *Cercetări filosofice* și în viziunea lui Anthony Kenny, autorul austriac este prins între două tipuri de filosofii deconectate. Prin intermediul puterii sale creatoare omul accede la posibilitatea de a se cerceta pe sine. Lucrările de maturitate, wittgensteiniene, contribuie la dezvoltarea arealului științelor sociale.

În *Cercetări* se renunță la motivele nedescriptive, non-verbale și se vor resemnifica sub forma mimicii și a gestului. Noi nu putem conceptualiza lumea în absența conceptelor. Pentru că Wittgenstein, așa cum s-a mai spus este un *filosof pentru filosofi* îmi asum stângăciile acestei teze și unele informații care nu ar reprezenta fidel gândurile autorului. Filosofia nu se rezumă doar la statutul de cunoaștere empirică ci este un parcurs conceptual. În urma acestei vederi de ansamblu obținem un surplus de înțelegere asupra felului în care funcționează limbajul nostru.

Considerațiile lui Wittgenstein despre respectarea regulilor aveau în vedere clarificarea. Wittgenstein nu este tipul de autor care menajează cititorul, să-l acomodeze treptat cu unele concepte sau să-l introducă pe cititor într-o lume prefigurată a filosofiei. Scrierile lui Wittgenstein sunt mai degrabă dedicate persoanelor care își pun probleme în legătură cu natura limbajului, care vor să surprindă relația dintre limbaj și gândire. Admiratorii lui Wittgenstein nu încetează să se mire în legătură cu natura expresiilor, cu experiențele pe care oamenii le au atunci când rostesc anumite cuvinte.

Or, tocmai în acest sens, Wittgenstein, ne îndeamnă să nu fim nepăsători față de problemele delicate ale limbajului, pentru că numai în acest mod vom concepe cele mai bune întrebări la care vom formula cele mai adecvate răspunsuri și atitudini cu putință. Atitudini între care se așează implicit *dimensiunea expresivă a limbajului*, în raport cu care Wittgenstein a fost un incontestabil maestru.